

prof. dr hab. Dariusz Nawrot
Instytut Historii
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Katowice, 16.03.2023

Recenzja

osiągnięć naukowych dr Małgorzaty Karkochy w ramach postępowania habilitacyjnego w dyscyplinie historia

Habilitantka dr Małgorzata Karkocha jest pracownikiem Instytutu Historii na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego. Jest absolwentką tegoż Wydziału, na którym w 2002 roku obroniła pracę: *Oprawa artystyczna kultu bł. Wincentego Kadłubka w opactwie cysterskim w Jędrzejowie*, uzyskując tytuł magistra historii sztuki. Jej promotorem był dr hab. prof. UŁ. Zbigniew Bania. W 2005 roku uzyskała także tytuł magistra historii broniąc pracy: *Sztuka potrydencka na Śląsku. Założenia i konkret (na podstawie kościoła św. Św. Stanisława i Wacława w Świdnicy)*, pod opieką dr hab. prof. UŁ Jerzego Grobisa. W tym samym roku rozpoczęła pracę jako asystent-doktorant w Zakładzie Historii Nowożytnej Krajów Nadbałtyckich. Nie porzucając dotychczasowych zainteresowań, rozpoczęła studia nad prasą polską w okresie panowania Stanisława Augusta, czego efektem były pierwsze 9 publikacji i przygotowanie pracy doktorskiej na temat: *Obraz Francji w dobie rewolucji na łamach prasy warszawskiej z lat 1789-1794*, której promotorem był prof. dr hab. Zbigniew Anusik. 24 marca 2011 roku na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii. W tym samym roku rozpoczęła pracę i kontynuuje ją do dzisiaj, jako adiunkt w Katedrze Historii Nowożytnej Polski i Krajów Nadbałtyckich, przemianowanej na Katedrę Historii Nowożytnej na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UŁ.

Zainteresowania naukowe dr Małgorzaty Karkochy po uzyskaniu stopnia doktora nadal koncentrowały się na zagadnieniach związanych z dziejami prasy polskiej w epoce stanisławowskiej. Opublikowała wówczas uzupełnioną i skróconą rozprawę doktorską: *Obraz Francji w dobie rewolucji na łamach prasy warszawskiej z lat 1789–1794*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2011, ss. 557, za którą uzyskała nagrodę Rektora UŁ. W pracy omówiła zarówno funkcjonowanie polskiego rynku prasowego i warunki jego rozwoju w dobie Oświecenia, charakteryzując przy tym poszczególne tytuły prasowe, ale przede

wszystkim zawarła w niej - widziany przez pryzmat doniesień prasowych – interesujący i szczegółowy opis wydarzeń rozgrywających się we Francji od chwili zwołania przez Ludwika XVI Stanów Generalnych w 1789 roku, aż do lipca 1794 roku, czyli do zamachu termidoriańskiego i upadku M. Robespierre'a.

Obok prasy warszawskiej polem zainteresowań naukowych Habilitantki jest także historia regionalna i historia Kościoła katolickiego. Ich efektem jest przede wszystkim wartościowa monografia: *Parafia Rembieszyce 1438–2012. Studium z dziejów społeczności lokalnej*. Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego 2013, ss. 430. Za monografię dr Małgorzata Karkocha otrzymała kolejną nagrodę Rektora UŁ. Jeszcze na etapie przygotowań tego opracowania opublikowała związane z prowadzonymi badaniami artykuły: *Ludność parafii Rembieszyce po II wojnie światowej w świetle ksiąg metrykalnych*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica” 2014, nr 92, s. 185–204; *Parafia Rembieszyce w latach 1800–1945. Wybrane zagadnienia*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2013, R. XII, nr 1, s. 123–180; *Duszpasterstwo i życie religijne parafii Rembieszyce w latach 1800–1945. Z dziejów społeczności lokalnej*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2013, R. XII, nr 2, s. 103–140. Habilitantka jako pierwsza dała tak szczegółowy obraz dziejów tej parafii, położonej w województwie świętokrzyskim, ponieważ nie była ona wcześniej obiektem zainteresowania historyków. Wykorzystała przy tym do przygotowania monografii liczne materiały źródłowe z kieleckiego Archiwum Diecezjalnego, takie jak inwentarze, protokoły wizytacji dziekańskiej i biskupiej, protokoły przedwizytacyjne, akta konsystorskie, korespondencja z władzami kościelnymi, akta personalne księży, szczegółowe statystyki ludności parafialnej, akta bractw, szkół i szpitali, wreszcie najstarsze księgi metrykalne. Sięgnęła również do materiałów informujących o wszelakich aspektach życia społeczno-religijnego parafii z Archiwum Parafialnego w Rembieszycach. Uzupełniła źródła o archiwalia z Archiwum Państwowym w Kielcach, Archiwum Diecezjalnego we Włocławku, jak również Archiwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach, Kancelarii Kieleckiej Kurii Diecezjalnej i Urzędu Stanu Cywilnego w Małogoszczu. W efekcie Habilitantka zebrała bogaty i zróżnicowany materiał źródłowy, który pozwolił Jej opracować szczegółowo dzieje parafii, od chwili erygowania do czasów współczesnych. Monografia zawiera przedstawienie przynależność parafii do administracji państwowej i kościelnej. Opisano w niej poszczególne wioski parafialne oraz materialne podstawy bytu parafii. Scharakteryzowano działalność kolejnych proboszczów, nauczanie kościelne i katechetyczne, życie sakramentalne wiernych oraz działalność stowarzyszeń religijno-społecznych i przytułku dla ubogich. Autorka nie pominęła również architektury i wystroju trzech kolejnych kościołów parafialnych, czy

kaplicy filialnej w Mieronicach, kapliczek i krzyży parafialnych, zabudowań kościelnych i plebańskich. Wielką wartością pracy jest poszerzenie wiedzy o dziejach Kościoła katolickiego na Kielecczyźnie, ale i przybliżenie społeczności lokalnej jej przeszłości.

W związku z zainteresowaniem dziejami parafii w Rembieszycach i w ogóle dziejami Kościoła katolickiego w epoce nowożytnej, dr Małgorzata Karkocha rozpoczęła również krytyczną edycję źródeł pozyskanych w wyniku kwerend materiałów źródłowych. Są to przykładowo: *Niedatowana relacja o kościele parafialnym w Rembieszycach ze zbiorów Archiwum Diecezjalnego w Kielcach [trzecia ćwierć XIX wieku]*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2020, R. XIX, nr 2, s. 297–320; *Testament szlachetnie urodzonej Anny Jezierskiej z 1745 ro-ku. Analiza źródłoznawcza*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2019, R. XVIII, nr 1, s. 219–231; *Źródła do dziejów parafii Rembieszycze z pierwszej połowy XIX wieku [spis funduszu plebanii i protokół wizytacji dziekańskiej]*, „Almanach Historyczny” 2019, t. XXI, s. 301–318; *Opis świątyni parafialnej w Rembieszycach z 1790 roku*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i Materiały Historyczne” 2018, t. XIX, s. 139–150. Swoje zainteresowania poszerzyła o inne parafie diecezji kieleckiej, takie jak Brzegi, Węgleszyn, Nawarzyce, a zwłaszcza Małogoszcz. Przyniosło to kolejne publikacje i edycje, na przykład: *Opis kościoła parafialnego w Brzegach z 1884 roku*, „Almanach Historyczny” 2021, t. XXIII, s. 441–455; *Nieznane źródło do dziejów parafii w Małogoszczu [inwentarz kościelny z 1786 roku]*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2021, R. XX, nr 1, s. 295–320; *Relacja na temat kościoła parafialnego w Nawarzacach i nieistniejącej świątyni w Lubczy z roku 1898*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2021, R. XX, nr 2, s. 231–261; *Kościół parafialny w Węgleszynie w świetle relacji z końca XIX stulecia*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2020, R. XIX, nr 1, s. 241–261; *Opis probostwa w Małogoszczu z 1856 roku*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2018, R. XVII, nr 1, s. 143–170; *Prebenda św. Anny w Małogoszczu w połowie XIX stulecia*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2018, R. XVII, nr 2, s. 269–284; *Wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego w Małogoszczu w świetle inwentarza z 1856 roku*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2017, R. XVI, nr 1, s. 325–362; *Opis wizyty dziekańskiej kościoła parafialnego w Małogoszczu z roku 1830*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2016, R. XV, nr 2, s. 261–283; *Uposażenie parafii Małogoszcz w świetle sumariusza z 1792 roku*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2016, R. XV, nr 1, s. 249–276. Są to bardzo wartościowe publikacje i edycje, oparte na solidnym warsztacie naukowym, uwzględniającym specyfikę źródeł kościelnych, wnoszące do obiegu naukowego wiele nieznanych materiałów archiwalnych i pozwalających na uzupełnienie wiedzy o dziejach Kościoła katolickiego na ziemiach polskich w epoce nowożytnej i rozbiorów, a nawet w XX

wieku. Bowiern Habilitantka podjęła się w artykule: *Straty materialne Kościoła katolickiego na terenie diecezji kieleckiej w czasie II wojny światowej*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2015, R. XIV, nr 1, s. 79–105, opracowania zagadnienia strat materialnych Kościoła katolickiego w diecezji kieleckiej w latach 1939–1945. Bazą źródłową Jej rozważań stały się dokumenty z kieleckiego Archiwum Diecezjalnego. Były to zarówno sprawozdania o szkodach osobowych i materialnych doznanych przez parafie w czasie działań wojennych, jak i materiały dotyczące rekwizycji. Pozwoliło to precyzyjnie ustalić skalę strat w zakresie budynków sakralnych i gospodarczych, ich wyposażenia, środków kultu, księgowości parafialnej, zasobów bibliotek oraz cmentarzy. Co istotne – jak ustaliła – straty spowodowane były zarówno działaniami wojennymi, jak też rabunkową polityką prowadzoną przez niemieckiego okupanta.

Osobne miejsce w dorobku Habilitantki zajmuje polska i europejska kultura i sztuka w epoce nowożytnej, co jest kontynuacją Jej zainteresowań z okresu studiów na kierunku historia sztuki. Publikowane w tym obszarze badawczym przez dr Małgorzatę Karkoche artykuły poświęcone są z reguły konkretnym artystom lub zabytkom. Wymienić tu można teksty wiążące się z problematyką dziejów kościoła: *Kościół parafialny w Rembieszycach jako przykład fundacji szlacheckiej*, [w:] *Sztuka w Świętokrzyskiem. Studia z historii kultury i sztuki w XIX i XX wieku*, red. J. Drażyk, P. Rosiński, H. Suchojad, Kielce 2019, s. 13–21; *Obraz „Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny” w kościele parafialnym w Rembieszycach. Dzieje jednego zabytku*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2017, R. XVI, nr 2, s. 273–283; *The painting “Assumption of the Blessed Virgin Mary” in the parish church in Rembieszycze. The history of one artefact*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2017, R. XVI, nr 3, s. 271–281; *Obrazy Michała Stachowicza w kościele parafialnym w Rembieszycach*, [w:] *Acta Artis. Studia ofiarowane Profesor Wandzie Nowakowskiej*, red. A. Pawłowska, E. Jedlińska, K. Stefański, Łódź 2016, s. 195–211, [współautor: Z. Anusik]; *Oprawa artystyczna kultu bł. Wincentego Kadłubka w opactwie cystersów w Jędrzejowie*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 2012, nr 88, s. 43–76; *Sławnej pamięci senator nie-zrównany. Ideowe i artystyczne przesłanie kaplicy i pomnika książąt Zbaraskich w kościele dominikanów w Krakowie*, [w:] *Fundator i mecenas. Magnateria Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Białystok 2011, s. 99–131 [współautor: Z. Anusik], czy w końcu: *Zabytki epigrafiki w Rembieszycach z XV–XIX wieku*, „Studia Epigraficzne” 2016, t. VI, s. 39–61; *Epigrafika w Małogoszczu XVI–XVIII w.*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 2015, nr 95, s. 21–49, jako teksty powstałe w związku z badaniami nad dziejami parafii w Rembieszycach i Małogoszczu. Wszystkie powyższe artykuły powstały w oparciu o

nieznane dotąd źródła archiwalne. Osobne miejsce zajmuje interesujący tekst: *Postać Tadeusza Kościuszki na wybranych obrazach malarza krakowskiego Michała Stachowicza*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2019, nr 105, s. 23–36, w którym przeanalizowała wizerunki Naczelnika, będące dziełem krakowskiego malarza, rysownika i grafika. Stachowicz znany jako twórca scen upamiętniających wydarzenia związane z insurekcją kościuszkowską stworzył kilkadziesiąt prac (obrazy olejne, gwasze, rysunki), w tym ukazujących postać Kościuszki, a ich analiza pozwoliła stwierdzić jednorodny przekaz propagandowy, w którym wódz Polaków przedstawiany był zawsze jako niezłomny bohater i obrońca ojczyzny.

W dorobku Habilitantki znajdują się również badania naukowe z kampanologii – nauki o dzwonach. Dr Małgorzata Karkocha zajmuje się bowiem dziejami dzwonów sakralnych na terenie diecezji kieleckiej, a jak sama stwierdza, zainteresowanie tą problematyką pojawiło się przy okazji badań nad dziejami parafii diecezji kieleckiej, przed wszystkim Rembieszyckiej. Opublikowała wówczas artykuł: *Dzwony kościelne utracone w czasie II wojny światowej z terenu diecezji kieleckiej. Przyczynek do zagadnienia*, opublikowany na łamach „Przeglądu Nauk Historycznych” 2014, R. XIII, nr 2, s. 93–117. Ustaliła w nim, że w czasie II wojny światowej diecezja kielecka utraciła ponad 160 dzwonów i sygnaturek kościelnych zrabowanych przez Niemców. Swoimi badaniami objęła także zabytkowe dzwony sakralne ocalałe od rekwizycji i zniszczeń wojennych. Opublikowała kolejny artykuł: *Zabytkowe dzwony kościelne na terenie diecezji kieleckiej. Warsztaty i twórcy*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2015, R. XIV, nr 2, s. 177–208. W tym celu przeprowadziła kwerendę w Archiwum Diecezjalnym w Kielcach, Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Kielcach i Krakowie, wypełniając swoimi publikacjami poważną lukę badawczą w historiografii, która w ogóle pominęła tę kwestię. Udało się Jej ustalić, że na terenie diecezji kieleckiej zachowało się co najmniej 118 dzwonów powstałych przed 1900 roku. Badania Habilitantki pokazują, jak ważne z punktu widzenia nauki i polskiego dziedzictwa narodowego jest inwentaryzowanie dzwonów ocalałych od zniszczeń i rekwizycji wojennych, obok tych bezpowrotnie utraconych.

Ale najistotniejszym obszarem badań naukowych Habilitantki od początku Jej kariery naukowej, które kontynuowała także po uzyskaniu stopnia doktora, jest prasa warszawska w okresie panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego. W swoich badaniach cały czas podejmuje nowe wątki tematyczne, dotyczące między innymi relacjonowania przez prasę tak ważnych wydarzeń w dziejach Rzeczypospolitej, jak zjazd kaniowski: *Gazeta Warszawska” księdza Stefana Łuskiny o podróży Stanisława Augusta Poniatowskiego do Kaniowa w 1787*

r., „Przegląd Nauk Historycznych” 2011, R. X, nr 2, s. 109–132. Zainteresowała się także doniesieniami o konflikcie zbrojnym, który wybuchł między Rosją a Szwecją w 1788 roku i trwał przez kolejne dwa lata, a czego efektem były kolejne publikacje: *Obraz wojny szwedzko-rosyjskiej [1788–1790] na łamach „Pamiętnika Historyczno-Polityczno-Ekonomicznego”*, [w:] „*Verba volant, scripta manent*”. *Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Zbigniewowi Anusikowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. M. Karkocha, P. Robak, Łódź 2022, s. 353–404. Jej uwagę zwróciły także relacje o zwrotach politycznych w Szwecji za panowania Gustawa III Wazy, co zaowocowało artykułem: *Absolutystyczny zamach stanu w Sztokholmie w 1789 r. w świetle doniesień „Pamiętnika Historyczno-Polityczno-Ekonomicznego”*, „*Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica*” 2022, z. 110, s. 159–189 (współautor prof. dr hab. Zbigniew Anusik), czy kwestia zakończonego morderstwem zamachu na króla na balu maskowym w sztokholmskiej operze w nocy z 16 na 17 marca 1792 roku: *Zamach na życie króla Szwecji Gustawa III w świetle polskojęzycznej prasy warszawskiej z 1792 roku*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2019, R. XVIII, nr 2, s. 57–83. W tym artykule dr Małgorzata Karkocha stara się na podstawie doniesień prasowych odsłonić kulisy spisku przeciwko królowi i przybliżyć przebieg wydarzeń w noc zamachu.

Szczególnym zainteresowaniem Habilitantki cieszyły się doniesienia prasowe na temat wojny rosyjsko-austriacko-tureckiej z lat 1787-1792. W kolejnych latach omawiała w publikacjach naukowych poszczególne fazy tego konfliktu lub jego obraz w tytułach prasy warszawskiej. Były to: *Wojna rosyjsko-turecka [kampania 1789 roku] w świetle doniesień „Pamiętnika Historyczno-Polityczno-Ekonomicznego”*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2017, R. XVI, nr 2, s. 43–70; *The Russo-Turkish war [the campaign of 1789] in the light of reports from „Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny”*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2017, R. XVI, nr 3, s. 41–69; *Wojna rosyjsko-turecka na łamach „Pamiętnika Historyczno-Politycznego” [1787–1788]*, [w:] *Sic erat in votis. Europa i świat w czasach nowożytnych. Studia i szkice ofiarowane Profesorowi Zbigniewowi Anusikowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. M. Karkocha, P. Robak, Łódź 2017, s. 311–342; „*Gazeta Warszawska*” o wielkiej wojnie wschodniej [kampania 1789 ro-ku], „Przegląd Nauk Historycznych” 2018, R. XVII, nr 2, s. 155–177; *Początek wojny rosyjsko-tureckiej w świetle doniesień „Gazety Warszawskiej” księdza Łuskiny [1787–1788]*, [w:] *Ab Occidente referunt... „Zachód” doby nowożytnej w badaniach historyków polskich*, red. M. Markiewicz, K. Kuras, oprac. R. Niedziela, Kraków 2018, s. 87–109; *Ostatnia faza wojny rosyjsko-tureckiej [1790–1792] na łamach „Pamiętnika Historyczno-Polityczno-Ekonomicznego”*,

[w:] *Najjaśniejsza Rzeczypospolita. Studia ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Stroynowskiemu*, red. M. Durbas, Częstochowa 2019, s. 767–782; ‘*Gazeta Warszawska*’ on the Russo-Turkish War [the 1789 campaign], „*Przegląd Nauk Historycznych*” 2018, R. XVII, nr 3, s. 157–180; *Działania na morzach w czasie wielkiej wojny wschodniej [1787–1792] w świetle relacji „Gazety Warszawskiej” i „Pamiętnika Historyczno-Politycznego”*, [w:] *Oblicza wojny*, t. I: *Armia kontra natura*, red. W. Jarno, J. Kita, Łódź 2020, s. 91–105. Osobne miejsce zajęły publikacje poświęcone najważniejszym bitwom tej wojny: „*Póki włosy w mojej brodzie nie zajmą się ogniem, póty nie poddam się*”. *Oblężenie i zajęcie Belgradu (1789) w relacjach prasy warszawskiej*, [w:] *Twierdze osiemnastowiecznej Europy. Studia z dziejów nowożytnej sztuki wojskowej*, t. IV, red. M. Trąbski, Częstochowa 2022, s. 249–266; *Oblężenie i szturm Oczakowa [17 XII 1788] w relacjach prasy warszawskiej*, [w:] *Twierdze osiemnastowiecznej Europy. Studia z dziejów nowożytnej sztuki wojskowej*, t. III, red. M. Trąbski, Częstochowa 2020, s. 129–143. Swoje miejsce znalazło też w dorobku Habilitantki przedstawienie działań dyplomatycznych z czasu tego konfliktu: *Kongres pokojowy w Szystowie [1790–1791] na łamach prasy warszawskiej*, [w:] *Władza i polityka w czasach nowożytnych. Dyplomacja i sprawy wewnętrzne*, red. Z. Anusik, M. Karkocha, Łódź 2020, s. 199–211. Na podstawie tych studiów Habilitantka uznała wysoką przydatność źródła, jakim jest prasa, w badaniach nad drugą połową XVIII stulecia. W Jej ocenie zamieszczane na łamach gazet informacje zawierają szereg nowych, nieznanych dotąd historykom faktów, a samo źródło jest w wysokim stopniu wiarygodne.

Zwieńczeniem studiów Habilitantki nad prasą warszawską jest monografia, którą uznała za najważniejsze osiągnięcie naukowe w swoim dorobku: *Flagrante bello. Wielka wojna wschodnia w relacjach prasy warszawskiej (1787–1792)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2021, ss. 305. Jak pisze sama Habilitantka, Jej zainteresowanie konfliktem między Turcją a Rosją i Austrią wyniknęło z faktu, iż zagadnienie to było dotąd niemal nieobecne w historiografii polskiej, a ponadto słabo eksponowane w historiografii zachodnioeuropejskiej czy nawet rosyjskiej. Stwierdzenie to budzi pewne wątpliwości, ponieważ choć brakuje współczesnego monograficznego ujęcia tego tematu, to obok licznych artykułów, dostępne są starsze monografie bardzo szczegółowo opisujące działania wojenne w tym konflikcie, jak przywoływana przez Autorkę praca: Петров А.Н.: *Вторая турецкая война в царствование императрицы Екатерины II*. СПб. 1880, t. I 1787-1789, II 1787-1791 гг., czy nieobecne w bibliografii: Богданович М.И.: *Походы Румянцева, Потемкина и Суворова в Турцию*. СПб. 1852; *Ausführliche Geschichte des Krieges zwischen Rußland, Oesterreich und der Turkey und des daraus entstandenen nordischen Krieges*. Wien 1791–

1792, Bände I-VI, reprint w 2018 roku oraz Unger S.G.: *Geschichte des Oesterreich-Russischen und Türkischen Krieges, in den Jahren von 1787. bis 1792.* Leipzig 1792.

Niewątpliwie praca Habilitantki jest pierwszym monograficznym opracowaniem wielkiej wojny wschodniej w języku polskim. Trzeba jednak w tym kontekście dodać, iż obarczone ważnym ograniczeniem, jakim jest podstawowe źródło, na którym oparła swój opis, czyli prasa warszawska. Habilitantka wyjaśnia to zresztą dalej we wstępie, pisząc, że zasadniczym celem pracy było przedstawienie obrazu wojny rosyjsko-austriacko-tureckiej, jaki wyłania się z gazet warszawskich, ale służy to ukazaniu jaki obraz tego konfliktu uzyskiwał czytelnik przywoływanych tytułów żyjący u schyłku epoki stanisławowskiej. Za niewątpliwą plus pracy należy uznać zamiar dr Małgorzaty Karkochy by zweryfikować obraz wydarzeń opisywany w prasie w oparciu o opis przebiegu tej wojny w historiografii.

W związku z tym założeniem podstawowymi źródłami wykorzystanymi w pracy są polskojęzyczne tytuły prasowe wydawane w stolicy Rzeczypospolitej: „Gazeta Warszawska”, czołowy dziennik informacyjny, wydawany i redagowany przez księdza Stefana Łuskinę oraz „Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny”, miesięcznik zawierający informacje o najnowszych wydarzeniach z kraju i ze świata, publikowany przez księdza Piotra Świtkowskiego. Uzupełniają ją jeszcze dwa tytuły, które rozpoczęto wydawać w Warszawie już w czasie trwającej wojny: „Gazeta Narodowa i Obca”, wydawana od 1791 roku, jako organ stronnictwa reform na Sejmie Wielkim oraz „Korespondent Warszawski”, redagowany od 1792 roku przez księdza Karola Malinowskiego. Autorka wykorzystywała także wybiórczo dla celów porównawczych „Gazetę Lejdejską”, czasopismo o charakterze międzynarodowym, z którego wiele informacji czerpali wydawcy gazet w Rzeczypospolitej oraz miesięcznika „The Gentleman’s Magazin”, publikowanego w Londynie. Szkoda, że pominęła w porównaniach „Gazette de Vienne”. Tytuł ten docierał regularnie do Warszawy dzięki poselstwu polskiemu w Wiedniu, właśnie z racji szczegółowych doniesień z teatru działań w wielkiej wojnie wschodniej.

W realizacji celu pracy Habilitantka nie ograniczyła się tylko do prasy. Sięgnęła również do materiałów dyplomatycznych z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, licznych wydawnictw źródłowych i opracowań. Wykorzystała pamiętniki i relacje z epoki, między innymi Grigorija A. Potiomkina, Rogera de Damasa, Iwana I. Hermana oraz opracowania, na przykład: Matthew Z. Mayera dotyczące wojny austriacko-tureckiej oraz Stanforda J. Shawa na temat Turcji pod rządami Selima III. Łącznie są to: 22 wydawnictwa źródłowe, 6 tytułów prasowych i ponad 290 opracowań oraz kilkanaście stron internetowych. Wykorzystane źródła i literatura nie budzą wątpliwości co do wartości pracy,

choć jeśli chodzi o opracowania, to warto byłoby listę cytowanych uzupełnić o publikacje, które wskazano w dalszej części recenzji. Monografia składa się ze wstępu, 5 rozdziałów, zawierających od 3 do 7 podrozdziałów, zakończenia, aneksów i bibliografii oraz co cenne, indeksów osobowego i nazw geograficznych. Przyjęta chronologiczno-problemowa konstrukcja rozprawy, narzucona przez narrację głównych wykorzystanych źródeł, jest spójna i logiczna i też nie wzbudza wątpliwości, chociaż pewne zastrzeżenia można mieć do kolejności niektórych podrozdziałów w rozdziale czwartym. Właściwe są przyjęte ramy terytorialne i chronologiczne pracy. We wstępie Autorka omówiła stan badań i scharakteryzowała wykorzystaną prasę. Niezwykle cenny jest tu podrozdział opisujący sposoby pozyskiwania materiałów do gazet, co wyjaśnia skąd czerpano informację o interesującym nas konflikcie oraz kolejny wątek wyjaśniający kwestię rzadkich, ale pojawiających się komentarzy redakcyjnych. Związany z tym jest kolejny podrozdział dotyczący stosunku redaktorów wykorzystanej prasy do kwestii wschodniej, który co oczywiste rzutował na zawarte w doniesieniach treści. Widać to w relacjach zamieszczanych przez księdza Łuskię, prezentującego sympatie prorosyjskie, w przeciwieństwie do księdza Świtkowskiego, zwolennika obozu reform, sympatyzującego z Turkami.

W rozdziale pierwszym: *Rok 1787: pierwsza kampania*, w trzech podrozdziałach Habilitantka przytacza pierwsze relacje z teatru działań wojennych zamieszczone na łamach warszawskiej prasy. Stwierdza przy tym, że redaktorzy wręcz drobiazgowo przedstawiali zmagania wojenne w rejonie Limanu Dniepru oraz na Kubaniu. Nie pominęli również informacji o podjętych jeszcze w 1787 roku próbach mediacji między walczącymi stronami. Na s. 56 brakuje jednak krytycznej oceny, w oparciu o literaturę przedmiotu, przedstawionej przez księdza Piotra Świtkowskiego oceny polityki Anglii i Austrii. Również ocena polityki Katarzyna II po przystąpieniu Austrii do wojny, wymaga sięgnięcia do literatury (s. 57). Zdarzają się też drobne błędy w przypisach, na przykład w przyp. 47 i 48, 49. W pierwszym Autorka odwołuje się do jednej z cytowanych monografii, a w kolejnych pod skróttem *Ibidem* kryje się „Pamiętnik Historyczno-Polityczny”.

W rozdziale drugim: *Działania wojenne 1788 roku*, w czterech podrozdziałach, Habilitantka przywołuje relacje, które miały zapoznać czytelnika z sytuacją po przystąpieniu Austrii do wojny w lutym 1788 roku. Redaktorzy opisywali wówczas szczegółowo przebieg walk na Morzu Czarnym oraz działania na lądzie, koncentrując uwagę na kluczowym wydarzeniu z końca 1788 roku, jakim był szturm i zdobycie 17 grudnia twierdzy w Oczakowie. Brakuje jednak komentarzy i weryfikacji podawanych informacji o najnowszej literaturze rosyjską, w tym o pracach o działaniach floty na Morzu Czarnym, których opis

pojawia się także w kolejnych rozdziałach. Są to na przykład: Лебедев А.А.: *От Фидониси до Корфу. За кулисами больших побед Ф. Ф. Ушакова*. СПб. 2011 oraz tegoż: *Фрегаты против кораблей. Неизбежный и неоценный эпизод Русско-турецкой войны 1787—1791 гг.* СПб. 2011, czy Войнович П.В.: *Воин под Андреевским флагом*. М. 2011 oraz Гребенщикова Г.А.: *Черноморский флот в период правления Екатерины II*. СПб. 2012. Warto również sięgnąć do nowszych biografii Aleksandra Suworowa: Ростунов И. И.: *Генералиссимус Александр Васильевич Суворов*. М. 1989; Шишов А. В.: *Генералиссимус великой империи*. М. 2005. Mam też wątpliwość, czy przy okazji opisu udziału księcia Józefa Poniatowskiego w walkach pod Belgradem w przypisie 34, na s. 68, warto cytować powieść S. Szenica zamiast biografii księcia autorstwa A. Skałkowskiego. Zweryfikować opisy kampanii wojsk austriackich można na podstawie pracy: Kotasek E.: *Feldmarschall Graf Lacy. Ein Leben für Österreichs Heer*. Horn 1956. Natomiast na s. 74 warto wyjaśnić dlaczego w obozie księcia Potemkina znalazł się hetman Franciszek Ksawery Branicki.

W kolejnym rozdziale: *Kampania 1789 roku*, w siedmiu podrozdziałach, Habilitantka relacjonuje doniesienia prasowe dotyczące negocjacji dyplomatycznych, których celem było zakończenie wojny, a następnie po fiasku tych rozmów, kolejne działania wojenne z opisem wielkich starć 1 sierpnia pod Fokaszanami i 22 września pod Rymnikiem, a w końcu zdobycie Belgradu 8 października. Przy kolejnych relacjach z walk, pewnym problemem jest ocena liczebności walczących wojsk, ponieważ prasa bardzo często podaje sprzeczne informacje, tak jak w przypadku liczebności załogi Belgradu (s. 124 i 127). Nie zawsze można te liczby zweryfikować w oparciu o literaturę przedmiotu, ale trzeba wtedy wyraźnie zaznaczyć, że są to liczby niesprawdzone, których korekty dokonać można tylko na podstawie materiałów archiwalnych. Warto również szerzej wykorzystać literaturę wyjaśniającą meandry polityki austriackiej w czasie wojny: Hochedlinger M.: *Krise und Wiederherstellung. Österreichische Großmachtspolitik zwischen Türkenkrieg und „Zweiter Diplomatischer Revolution“ 1787—1791*. Berlin 2000, czy Roeder K.A. Jr.: *Kaunitz, Joseph II and the Turkish War*. W: *The Slavonic and East European Review*. Bandd. 54, nr. 4, 1976.

W czwartym rozdziale: *Rok 1790*, Habilitantka, w pierwszych spośród siedmiu podrozdziałów, przywołuje opisy kolejnych prób podjęcia rokowań pokojowych, związanych z naciskiem Prus, Anglii i Holandii na dwory cesarskie by zakończyły konflikt i przytacza informacje o okolicznościach zawarcia prusko-tureckiego sojuszu wojskowego. Następnie relacjonuje wydarzenia po zaakceptowaniu przez nowego cesarza Leopolda II pruskiego ultimatum, co oznaczało wycofanie jego armii z wojny. W prasie warszawskiej obszernie wówczas opisywano rokowania w Reichenbach, zakończonych podpisaniem traktatu o

zawieszeniu broni między Austrią a Turcją w lipcu 1790 roku. W tym kontekście brakuje szerszego omówienia ówczesnej polityki Rzeczypospolitej i sojuszu z Prusami oraz wynikającej z niej perspektywy udziału w wojnie przeciwko Austrii, co wyeliminowała pacyfikacja. W kolejnym podrozdziale Habilitantka zrelacjonowała również zabiegi o skłonienie Rosji do wycofania się z wojny. Pewnym dysonansem jest powrót w kolejnym podrozdziale do opisu kampanii wojennej armii austriackiej przeciwko Turkom w pierwszej połowie 1790 roku, co zdecydowanie powinno znaleźć się we wcześniejszych partiach tego rozdziału. Kończy rozdział opis kampanii rosyjskiej zakończonej wielkim zwycięstwem, jakim było zdobycie przez Aleksandra Suworowa twierdzy Izmań 17 grudnia. Przy omawianiu kwestii rokowań w Reichenbach warto odnieść się do bogatej literatury omawiającej te rokowania: Luckwaldt F.: *Zur Vorgeschichte der Konvention von Reichenbach. Englischer Einfluß am Hofe Friedrich Wilhelms II.* In: *Delbrück-Festschrift. Gesammelte Aufsätze Professor Hans Delbrück zu seinem sechzigsten Geburtstage dargebracht von Freunden und Schülern.* Berlin 1908. W kwestii prób zmuszenia do pacyfikacji Rosji warto też wykorzystać: Лебедев А. А.: *Малоизвестные моменты русско-английского кризиса 1791 года.* 2015. Paszą Aleppo zapewne nie był Dziaster Gey (s. 158).

W ostatnim piątym rozdziale: *Ostatni rok wojny*, Habilitantka, w pierwszym z czterech podrozdziałów, opisuje rokowania pokojowe w Szystowie, zakończone pokojem zawartym 4 sierpnia 1791 roku. Sporo miejsca poświęca także przedstawieniu kolejnych sukcesów armii rosyjskiej w końcowej fazie wojny z Turcją. W końcu, uwagę poświęca rosyjsko-tureckim negocjacom pokojowym w Jassach, zakończonych zawarciem traktatu 9 stycznia 1792 roku. Przytacza przy tym zamieszczone w gazetach postanowienia tych traktatów. Przy omawianiu kwestii rokowań pokojowych warto zauważyć, że prasa w ogóle nie pisała o polskich zabiegach umieszczenia w nich reprezentanta Rzeczypospolitej (s. 202, Autorka wspomina tylko o tej sprawie w przypisie). O tej kwestii informacje można znaleźć w pracy: *Działania dyplomacji polskiej w Wiedniu w dobie Sejmu Czteroletniego Z dziejów stosunków polsko - austriackich w latach 1788-1792.* Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. Katowice 1999. Zapewne przesadzone są informacje o 250-tysięcznej armii Nikołaja Repnina pod Izmańem (s. 190), co wymaga wyjaśnienia. Więcej komentarzy powinno mieć spektakularne zwycięstwo admirała Fiodora Uszakowa koło przylądka Kaliakra (s. 227), o którym zdecydował niekonwencjonalny manewr floty rosyjskiej powtórzony potem przez Horatio Nelsona pod Abukirem. Można sięgnąć do prac: *Адмирал Ушаков*, под ред. Р. Н. Мордвинова. М. 1951—1956, Т. 1-3, czy Лебедев А. А.: *Черноморские сражения Ф. Ф. Ушакова: неизвестные итоги известных побед.* 2013 oraz Овчинников В. Д.:

Адмирал Фёдор Ушаков — святой праведный воин. Ярославль 2014. Natomiast przy opisie zawieraniu pokoju w Jasach warto jeszcze wspomnieć artykuł: Якушев М.М.: *Трактат вечного мира и дружбы. Эволюция российско-османских отношений конца XVIII века*. „Военно-исторический журнал” 2022, nr 12, z którego jednak Autorka nie mogła jeszcze skorzystać.

Konkludując, na podstawie przytoczonych w kolejnych rozdziałach relacji z wielkiej wojny wschodniej, dr Małgorzata Karkocha przedstawia interesujące wnioski. Stwierdza, że na łamach publikowanych w Warszawie gazet i czasopism wojna Turcji z Rosją i Austrią zajmowała wyjątkowe miejsce i została omówiona w najdrobniejszych szczegółach, będąc jednym z czołowych opisywanych wydarzeń, nawet po wybuchu rewolucji we Francji. Z dużym zainteresowaniem śledzono przede wszystkim militarny przebieg konfliktu. Opisywano najważniejsze bitwy lądowe i morskie, ale i potyczki mało istotne dla ostatecznego wyniku działań. Zamieszczano także różnego rodzaju anegdoty i ciekawostki. Publikowano nawet wiadomości biograficzne o dowódcach. Obserwowano również uważnie zabiegi dyplomatyczne i rokowania pokojowe, często przytaczając nieoficjalne informacje o ich kulisach. Pozwalało to polskiemu czytelnikowi na dobrą orientację w przebiegu konfliktu, rozgrywającego się niedaleko od polskich granic i mającego w ostateczności ważny wpływ na dalsze dzieje Rzeczypospolitej. Habilitantka stwierdza również, iż mimo różnych sympatii politycznych wydawców cytowanej prasy warszawskiej, nie miały one większego wpływu na treść informacji zamieszczanych w kolejnych numerach ich czasopism i gazet. Zawsze starano się rzetelnie informować czytelników o wszystkich wydarzeniach wojennych, co czyni – w Jej ocenie - ze źródła jakim jest prasa, wartościowy zbiór informacji, pozwalających na szczegółowy opis wielkiej wojny wschodniej. Przekłamania, jeżeli się pojawiały, wynikały z nierzetelności pierwotnego źródła informacji. Uzupełnić tę myśl można stwierdzeniem, że pełny opis przebiegu wojny turecko-rosyjsko-austriackiej można opracować dopiero po sięgnięciu do potężnego zasobu źródeł archiwalnych. Praca zawiera także dwa aneksy, w których zamieszczono traktaty pokojowe z Szystowa i Jass oraz bibliografię, indeksy i streszczenia.

Wskazana przez dr Małgorzatę Karkochę praca: *Flagrante bello. Wielka wojna wschodnia w relacjach prasy warszawskiej (1787–1792)*, jako najważniejsze osiągnięcie naukowe, niewątpliwie stanowią bardzo ważne uzupełnienie wiedzy na temat oddziaływania prasy na kształtowanie opinii publicznej w epoce nowożytnej, będąc zarazem pierwszym w języku polskim tak szczegółowym, choć z doboru źródła „ułomnym”, opisem kluczowego konfliktu zbrojnego, który wpłynął na kształt Europy Środkowej w końcu XVIII wieku.

Habilitantka, wykorzystując umiejętnie warsztat historyka, włożyła wielki nakład pracy w kwerendę prasy warszawskiej i w analizę wybranych doniesień z teatru działań wojennych. Podkreślić należy sumiennosc w zgromadzeniu i wyzyskaniu ogromnego materiału i krytycyzm wynikający ze starań, na ile było to możliwe, weryfikowania prasowych opisów konfliktu na podstawie dostępnej literatury i źródeł. Docenić należy także wysiłek w poprawienie często błędnych zapisów nazw i nazwisk, które zawierały doniesienia prasowe, a co odzwierciedlają indeksy osobowy i nazw geograficznych. Tym samym praca wypełnia istotną lukę w polskiej nauce historycznej.

Oceniając dorobek naukowy dr Małgorzaty Karkochy zauważyć należy, że brakuje w nim uczestnictwa w projektach badawczych, chociaż jak wykazuje, w związku z prowadzonymi badaniami, jedenastokrotnie aplikowała w konkursach NCN i MEiN (OPUS, SONATA, NPRH), dotąd jednak bez powodzenia.

Habilitantka prezentowała wyniki swych badań w referatach na 13 konferencjach krajowych w Białymstoku, Częstochowie, Kielcach, Krakowie, Olsztynie czy Zielonej Górze. Jest też jednym z pomysłodawców i głównym organizatorem cyklicznej konferencji naukowej *Władza i polityka w czasach nowożytnych*, organizowanej we współpracy z Polskim Towarzystwem Historycznym – Oddział w Łodzi. Brała także udział w przygotowaniu konferencji naukowej *Spory o państwo w dobie nowożytnej. Między racją stanu a partykularyzmem*, zorganizowanej w Instytucie Historii UŁ w dniach 17–19 listopada 2005 roku. Na uznanie zasługuje współredakcja pięciu prac zbiorowych, między innymi jako efektu konferencji naukowych. Brakuje jednak na tym polu aktywności za granicą, chociaż problematyka poruszana przez dr Małgorzatę Karkochę niewątpliwie zainteresowałaby naukowców z innych krajów. Podkreślić również należy aktywność Habilitantki na innych polach, jak współpraca w latach 2017–2018 z Urzędem Miejskim w Aleksandrowie Łódzkim przy tworzeniu projektu cyfrowego muzeum, dla którego opracowała opisy 13 zabytków architektury i obiektów o szczególnym znaczeniu historycznym z terenu Aleksandrowa Łódzkiego i pobliskiego Bełdowa.

Pozytywną ocenę należy przyznać aktywności dydaktycznej i organizacyjnej dr Małgorzaty Karkochy na Uniwersytecie Łódzkim. Habilitantka prowadziła wykłady, konwersatoria, klasyczne ćwiczenia akademickie, zajęcia specjalistyczne, kursowe i warsztatowe, łącznie zajęcia dydaktyczne z 26 przedmiotów na studiach stacjonarnych, zaocznych i podyplomowych. Zajęcia realizowała dla studentów wszystkich stopni studiów uniwersyteckich na czterech kierunkach dwóch wydziałów Uniwersytetu Łódzkiego: na historii, wojskoznawstwie, e-historii oraz filologii romańskiej. Była również recenzentką prac

magisterskich oraz promotorem pomocniczym (promotor prof. dr hab. Zbigniew Anusik) pracy doktorskiej mgra Bogusza Bomanowskiego: *Współdziałanie bitewne wojsk polskich w wybranych bataliach z czasów panowania władców z dynastii Wazów (1587–1668)*, obronionej na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UŁ w 2018 roku. Na uznanie zasługuje również działalność organizacyjna, a przede wszystkim wypełnianie od 2009 roku funkcji sekretarza Redakcji dwóch czasopism naukowych: „Przegląd Nauk Historycznych” i „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica”, wydawanych przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. Jako sekretarz Redakcji dr Małgorzata Karkocha angażuje się z sukcesami w koordynację i realizację poszczególnych etapów procesu wydawniczego tych dwóch czasopism, z których pierwsze jest indeksowane w bazie Scopus, a drugie znajduje się na liście ERIH+. Jest też członkiem Kolegium Redakcyjnego czasopisma „Konsensus/Consensus”, wydawanego przez Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny w Sumach.

Podkreślić należy, że dr Małgorzata Karkocha za dotychczasową pracę otrzymała liczne nagrody, w tym nagrody Rektora Uniwersytetu Łódzkiego indywidualna I stopnia (2022), zespołowa (2018), indywidualna III stopnia (2011, 2013, 2019), zespołowa (2019) oraz Medal Brązowy za Długoletnią Służbę (2022).

Na podstawie przedstawionych powyżej uwag stwierdzam, że wskazane w dorobku Habilitantki prace są wartościowym wkładem w naukę. Razem w dorobku naukowym dr Małgorzaty Karkochy po uzyskaniu stopnia doktora, znajdują się: 3 monografie naukowe, 5 redakcji monografii zbiorowych, 1 redakcja czasopisma, 14 fragmentów monografii, 35 artykułów naukowych i edycji źródeł oraz 16 sprawozdań z konferencji, itp., 5 zestawień bibliografii, 4 indeksy, łącznie 87 pozycji drukowanych. Na podstawie wartości zaprezentowanych i przeanalizowanych prac oraz innych obszarów aktywności naukowej, organizacyjnej i dydaktycznej Habilitantki, oceniam dorobek dr Małgorzaty Karkochy, jako spełniający wymogi oceny osiągnięć naukowo-badawczych w przewodzie habilitacyjnym określone w ustawie z dnia 20 lipca 2018 roku „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”, art. 219 ust. 1, punkt 2 (Dziennik Ustaw 2018 poz. 1668 z późniejszymi zmianami oraz z 2020 roku poz. 85 z późniejszymi zmianami) i upoważniający do nadania stopnia doktora habilitowanego.

